

ІНФОРМАЦІЙНО-ЕМОЦІЙНИЙ ТА ОСВІТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧИХ ПРОГРАМ НА РАДІО

І.Л.Пенчук

Україна, Запоріжжя, Класичний приватний університет

Грунтовного дослідження радіомовлення для дітей в Україні ще немає. Цю прогалину компенсували глибоко аналітичні, фахові студії В. Здоровеги, В. Лизанчука, І. Машенка, В. Миронченка, А. Москаленка, Г. Почепцова, В. Різуна, А. Чічановського, В. Шкляра. Однак дослідження доводить, що відсутній комплексний аналіз роботи національних і регіональних радіостанцій зі створення якісного продукту для дітей і тому потребує нагальної розробки.

Перші радіопередачі для українських дітей вийшли в ефір у квітні 1925 р.; це російськомовні журнали інформаційно-розважального характеру «РадиоПионер» та «Радиооктябрёнок», «Культурное наследие – детям». Радіогазета «Пионерская зорька» (1925 р.) складалася з читання статей із газети «Пионерская правда», а пізніше перетворилася на самостійне видання радіогазети для дітей. З 1934 р. «Пионерская зорька» стала щоденною радіогазетою. Контентні особливості цієї радіопрограми полягали у тому, що вона не тільки інформувала, а й влаштовувала диспути, аналізувала, передавала оповідання, розповідала про спортивні змагання школярів, дозвілля; у слухачів підтримувався інтерес до науки, навчання, процесу пізнання. В ефірі звучали репортажі, нариси, інтерв'ю дорослих авторів, але певне місце в структурі ефіру посідала дитяча журналістська творчість. Згодом на зміну розважальній домінанті прийшов принцип «розвага плюс виховання», пізніше «розвага плюс освіта».

У 1929 р. у Всесоюзному ефірі транслювалися програми «Дружные ребята», «Мурзилка», «Ёж», «Искорка», зміст яких складався з ігор, розповідей про життя дітей, корисних порад. З 1934 р. діти мали змогу слухати трансляцію спеціальних концертів («Музыка – детям», цикл передач «Знакомство с композиторами», розважально-естрадний концерт «Музыка народов СССР»). Музыка допомагала «дати дитині життєрадісний, активний відпочинок і разом із тим відкрити їй широкі перспективи соціалістичного будівництва, спрямовувати творче прагнення дітей до певної галузі» [2, с. 3]. Музыка залучала дитячу увагу, бо «складність сприйняття по радіо для дитини полягає, перш за все, у тому, що немає зорових вражень... Другий дуже важливий момент – рух <...> не менш важливою є і та обставина, що радіопередачу (на противагу, наприклад, театру) дитина слухає одна...» [7, с. 352]. У ці роки виникла й особлива тональність радіопередач: урочиста, емоційно-піднесена, життєстверджувальна.

У дитячому радіомовленні відразу ж визначилися такі напрями:

- інформаційно-виховні програми про життя піонерів і школярів – «Пионерская зорька»;
- освітянські програми, які в ігровій формі несли дитячій аудиторії інформацію з різних наук;
- радіотеатр, що ґрунтувався на інсценізації російської та світової класики, а також п'єс сучасних авторів, написаних спеціально для радіо.

На обов'язкове транслявання московських пересилань на радіомережу УРСР і на пересилання з Москви російськомовних новин (12 разів на добу) надавалося 30–40% часу. Трансляція місцевих передач займала в ефірі від 30 до 90 хвилин на добу. Це, як правило, новини місцевого життя і музика. Згодом програми радіостанцій в УРСР доповнилися музичним пересиланням і літературно-драматичним радіомовленням, окремими пересиланнями для дітей і молоді.

Дитячі передачі українці слухали тільки всесоюзні: російськомовні, ідейно сплановані. У першій регулярній передачі для дошкільної аудиторії – радіожурналі «Малыш» (1932 р.) апробувалася ігрова форма радіокомунікації: там головна дійова особа програми – казковий герой Петрушка – виступав у ролі конференсьє. Для здійснення «зворотного зв'язку» з аудиторією реалізувалася система збору листів під назвою «Петрушкина почта». Діти брали активну участь у роботі «Малыша», вигадували казки, вірші, пісні; залучення до гри сприяло розвитку індивідуально-особистісних рис і формувало характер слухачів.

Із часом творці радіопередач почали враховувати різний вік дитячої аудиторії. У програмі «Малыш» (для найменших слухачів) музика звучала зображувальна, ілюстративна на рівних правах із текстом. У передачах «Октябрёнок» (для молодших школярів) музика набула декоративності та мальовничості. У передачі для старших школярів «Костёр» музика допомагала відволіктися від монотонного звучання голосу. У музиці «Эстрады» з'явилися комізм, сатира, карикатурність. У програмах «Радиочитальня» (для підлітків 12–15 років) і «КЛЮРi» (рос. – «Клуб любителей ребят») музика відігравала таку ж саму роль, як і в театрі.

Згодом у дитячій радіодраматургії визначилися такі види музики:

- та, що підкреслювала зміст драматичної дії;
- та, що контрастувала з драматичною дією;
- та, що мала самостійний малюнок.

Так, у радіовиставі С. Майковського за книгою Р. Кіплінга «Маугли» (композитор – Г. Юдін, травень 1938 р.) музика стала засобом активізації уваги дітей, з'являючись у

найважливіші та найвідповідальніші моменти дії (вовки прокидаються, Вовк-батько веде Мауглі на скелю Рад, Мауглі йде до людей...). У радіокомедії Т. Ельяшевої за мотивами оповідання О. Уайльда «Привидение замка Кентервиль» (грудень 1938 р.) музика – характеристика Привида, вона звучить тоді, коли він з'являється перед сімейством Отисів. У виставі «Суровый юноша» за сценарієм Ю. Олеші (режисер – Р. Сулович, композитор – І. Дзержинський) всі герої мали власні музичні характеристики (звук сурми при появі Маші, литаврів – під час ходи Дискобола, життєрадісний свист Михайла) і це не тільки прикрашало виставу, а й доводило, що акустичні виражальні засоби дуже важливі у поєднанні з цікавим текстом.

Перша українськомовна радіоп'єса української оригінальної радіодраматургії О. Димінського *Uber alles* («Понад усе») пролунала в ефірі 21.02.1933 р. [4, с. 93]. Потім із Харкова передали його вистави «Розгублена людина», «Давайте поговоримо», «Мамед». Після радіофільму «Я перекладаю» Всеукраїнський радіокомітет відмовився від послуг О. Димінського, а самого автора звільнили із забороною писати для радіо і працювати там. Сама радіоп'єса скоро отримала тавро «націоналістичної», «хуторянської», «куркульської», «формалістичної» і «шкідницької». Незабаром з'явилися твори вітчизняних радіодраматургів В. Майського, Г. Мізюна, Я. Цапира, В. Кузьмича, О. Сеника, та репресивні ідеологічні кампанії визнали українську радіоп'єсу «куркульською і хуторянською» і цей жанр у Радянському Союзі заборонили [8, с. 7].

Важливу роль у поліпшенні роботи серед дітей відігравав спеціальний друк із питань радіо: у вересні 1918 р. у Москві вийшли в світ перші номери журналів «Телеграфія и телефонія без проводів» та «Радиотехник», де «широко висвітлювалися роботи вчених у галузі радіотелефонії» [5, с. 45], журнали «Радиослушатель» (Москва), 1922–1930 рр., «Искра» (Москва), 1923–1930 рр., «Радиофронт» (Москва), 1925–1941 рр., до № 19 – «Радио всем», «Друг радио» (Москва), 1925–1926 рр., «Говорит СССР» (Москва), 1932–1934 рр., «Работник радио» (Москва), 1936 р.; щотижнева газета «Новости радио», яку з лютого 1925 р. видавало Акціонерне товариство «Радиопередача» (Росія), – перше у світі спеціалізоване видання, присвячене радіопрограмам, мовленню і зв'язку. «У газеті друкувалися популярні лекції з основ радіотехніки, повідомлення про останні досягнення в цій галузі, хроніка. Регулярно вміщувався розклад передач найбільших радіостанцій СРСР» [4, с. 60].

Питанням радіотехніки, радіомовлення і радіоаматорства присвячувався науково-популярний журнал «Радіополум'я» (Харків) 1925–1926 рр. З 1932 р. у Харкові виходив дуже популярний серед дітей журнал «Радио» (у Києві – 1935–1941 рр.), передплата лімітувалася, але завдяки йому українські читачі засвоювали російську термінологію, забуваючи або й не знаючи українськомовної.

На західноукраїнських землях, що тоді перебували у складі Польщі, радіо було включене до системи державного зв'язку, і слухачі мали реєструватися й оплачувати щомісяця абонемент у поштових урядах. Україномовні радіопрोगрами, розпочаті Львівським радіо у 1930-х рр., були спорадичні й обмежені часом (15–30 хв.) і змістом. У неділю і у великі свята передавали богослужіння з українських церков.

Радіостанція у Львові (на думку О. Майчика) була однією з найкраще устаткованих та прогресивних у тогочасній Європі. Українські музиканти та громадські діячі на чолі з В. Барвінським зуміли відстояти у польської влади щотижневі години для виконання української музики в ефірі, серед якої лєвова частка належала хоровим композиціям. Її музичні програми відрізнялись високим мистецьким рівнем та активним суспільним резонансом. Від середини 1930-х рр. українську музику можна було чути не тільки з Львівського радіо, але й з Віденського; трансляції, крім Львова, велись на Краків, Варшаву та Відень [3, с. 85]. Львівське радіо приваблювало дітей цікавою програмою «Весела львівська хвиля» з такими радіоперсонажами, як Тонько і Щепко, радца Строньц і цьотка Банцюхова. Колоритні образи львівських батярів, часом полонізованих, але щирих українців, викликали щирий сміх і запам'яталися багатьом.

Після приєднання Західноукраїнських земель до УРСР у 1939 р. був створений Львівський обласний радіокомітет. Відповідним до «вимог часу» був зміст радіопередач, більшість із яких мала чітко визначене політико-ідеологічне спрямування. Наприклад, у травні 1940 р. передачі Дитячого відділу Львівського радіо велися двічі на тиждень по 30–45 хв. вранці (10:00 – 11:00) або увечері (17:15 – 18:00) українською, польською та ідиш. Так, 02.05.1940 р. на хвилі 377,4 м відбувся першотравневий концерт для школярів, у якому взяли участь артисти Єременко, Леїн, Сушко, джаз-оркестр учнів сьомої СШ та учень 9-го класу М. Ліс, який читав власного вірша «Револуція». Передача для школярів на ідиш – пісні Гебїртика і народні єврейські пісні – вийшла в ефір 06.05.1940 р.; 29.05.1940 р. – виступ шкільної самодіяльності на ідиш; 30.05.1940 р. – монтаж п'єси Л. Касіля «Череміш – брат героя» польською мовою. В інших передачах читали вірші відомих українських поетів, зокрема П. Тичини. Раз на тиждень в ефір виходила рубрика «Шкільні новини». Для молодших школярів передавали оповідання письменника Н. Всеволожського «Сім'я Джугашвілі», у перекладі польською – оповідання М. Зоценка «Як Ленін жандармів обдури», пісня А. Штогаренка «Повів нас товариш Сталін».

У період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) з особливою виразністю виявилася перевага інформаційного мовлення – його оперативність. Однією з перших передач, адресованою дітям дошкільного віку, була «Угадай-ка» (1944 р.). Це був своєрідний пропагандистський крок радіомовлення, що переконував дошкільників у неминучості

перемоги. Передача мала діалогічну структуру та динамічний сюжет, у кожній її грі культивувався розвиток інтересу та пізнавальних здібностей. Специфіка радіо тих років давала змогу залучити до складу рівноправного та активного суб'єкта комунікації.

У грудні 1945 р. Центральне радіо випустило дитячий журнал «Клуб знаменитих капітанов», що проіснував майже 40 років. Кожний випуск журналу – радіоспектакль, у якому діяли герої популярних дитячих книжок – капітан Немо, Гуллівер, Робінзон Крузо, барон Мюнхаузен. Передача драматургів В. Крепса та К. Мінца мала багато позитивного: насичена пізнавальною інформацією, розповідала про мандрівки, відкриття, незвичайні явища природи; наявність цікавих ігрових елементів і форм, але була чужомовною, національні українські теми не розглядалися. У 1946 р. радіо почало передавати щомісячний літературний журнал «Невидимка», побудований на розповідях відомих письменників про нові твори радянської та зарубіжної літератури. Передачі, створені на основі художньої прози, твори оригінального радіомистецтва, мали великий емоційний вплив на дитячу аудиторію. Відзначимо також великий виховний потенціал передач із розучування пісень, які не забулися й через 50 років, і які сьогодні наспівують пенсіонери разом із своїми онуками.

Нову соціально орієнтовану тематику запропонувала аудиторії 60-их рр. письменниця С. Могилевська. Вона створила передачу «Мы поможем дома», ігрова форма якої використовувалася для залучення слухачів до дії. У передачі йшла мова про те, як прибирати оселю, пришити гудзика, випрати ляльці сукню. Короткі за ефірним часом дискурси запроваджували у свідомість реципієнта персонажів, які пояснювали, як саме треба чинити в житті, комунікатор доводив до свідомості слухачів алгоритм дій та прийняття рішень. Аудиторія співпереживала, комунікатор активізував її мотивацію, у результаті чого юні слухачі оволодівали конкретними навичками, удосконалювали процес пізнання та пришвидшували адаптацію до довкілля.

Дитяче радіомовлення виявило значний вплив на формування установки на активний спосіб життя, заняття спортом, що сприяло формуванню гармонійно розвинутої особистості. Так, упродовж багатьох років звучав тематичний радіожурнал «Внимание, на старт!», мета якого – залучити всіх школярів до фізичної культури, зацікавити різними видами спорту. Глобальне завдання дискурсів – підготовка юнаків до служби в армії. Спортивний радіожурнал складався з репортажів, нарисів, інтерв'ю, виступів біля мікрофону, вистав. Переконливий вплив цього дискурсу досягався завдяки залученню комунікаторів – відомих спортсменів, які давали поради, розповідали про власний спортивний шлях. Фізичному здоров'ю дітей молодшого та середнього шкільного віку присвячували уроки щоденної ранкової гімнастики, які з метою удосконалення фізичного виховання майбутніх будівників

комунізму з 01.03.1960 р. запровадило Всесоюзне радіо і упродовж багатьох років транслювало поряд із виробничою зарядкою.

Серед форм вербального спілкування активно використовувалися радіодиспути. Передачі спрямовувалися на аудиторію старшокласників, змушували їх замислюватися, сперечатися і за допомогою дорослих знаходити правильне рішення, оцінку своїм вчинкам та поведінці оточення. Одна з передач називалася «О девичьей гордости и юношеском достоинстве», її створили у 1966 р. українські журналісти (А. Меншикова).

Разом із популярними передачами – «Радиотеатр для детей», «Пионерская зорька», «Клуб знаменитых капитанов», «Угадай-ка» дитяче мовлення організувало для підлітків суспільно-політичний радіожурнал «Ровесник» (з 1963 р.), серії передач науково-художніх, освітніх, навчальних (у тому числі «Радио для урока»). Потреба в пошуках виходу з важких життєвих ситуацій призвела до виникнення радіожурналів для старшокласників. Так, у радіожурналі «Ровесник» (з 1963 р.) психологи й педагоги ставили аудиторії запитання та пропонували старшокласникам знайти на них відповідь: чи подобається учитися в школі, якщо ні, то чому; якою мірою учні старших класів соціально адаптовані; що заважає цій адаптації? Пошта «Ровесника» показувала психологічні закономірності (характеристики та стан), властиві цій віковій категорії: збудження, емпатія, ейфорія, депресія, екстраверсія-інтроверсія, пошук співрозмовника, з яким можна поділитися проблемами.

Було запроваджено серії передач науково-художніх, освітніх, навчальних. Розвиваючи традиції радіоуніверситетів 1920-х рр., радіо організувало цикл спеціальних навчальних передач на допомогу школі, загальноосвітніх – на допомогу політичній самоосвіті, з літератури та мистецтва, у тому числі «Радиоуніверситет культуры».

Радянське радіомовлення мало на меті спрямування бурхливої юнацької енергії та неусвідомлених психічних процесів у певну структуровану сферу: праця, комсомольська робота, листування із зарубіжними друзями, колекціонування, активне соціально забарвлене дозвілля; всі національні теми були під заборонаю. Для авторів дискурсу та комунікаторів важливо було встановити діалог із аудиторією, наблизитися до її запитів – з одного боку, та наблизити й адаптувати її до нових форм пізнання, допомогти слухачеві адекватно здійснити вихід до дорослого світу – з іншого боку. Для цього активно використовувалася діалогова форма радіодискурсу, що не втратила актуальності на сучасному радіо.

Львівське радіо 01.06.1964 р. започаткувало популярну передачу на міські теми «Рідне місто моє». Перший випуск був присвячений темі захисту дітей: у ньому йшлося про роботу науковців Львівського інституту охорони матері та дитини [1, арк. 3]. На початку 1965 р. обсяг республіканського радіомовлення становив три години на добу. Крім десяти випусків «Останніх вістей», які передавалися щодоби з Київської радіостанції, програми радіостанцій в

УРСР включали лекції, бесіди, консультації, загальноосвітні, літературні та музичні пересилання. Велися також радіопересилання для дітей і молоді й окремі програми чужими й українською мовами для закордону. У першій програмі Української республіканської радіостанції, трансльованої радіовузлами і радіоточками для масового слухача, на теми місцевого партійного і господарського життя припадало 20–25% часу, решту становили трансляції з Москви.

У 70–80-ті рр. минулого століття намітилася тенденція до ускладнення форм і змісту дитячих передач, проте в кожній із них був наявний у тій чи іншій формі елемент гри. Ефір цього періоду був різноманітний: «Радионяня», «Загадки бабуски Насті», «Дорогами сказки», «Веселый радиопоезд» тощо. З часом з'явилися ігрові радіопередачі з драматичними включеннями пізнавального характеру: «Почтовый дилижанс», «КОАПП», «Клуб знаменитых капитанов». Для передач були характерними виразна тематична спрямованість, високий пізнавальний потенціал, активне використання наукового матеріалу. Наукова інформація сприймалася дитячою аудиторією без зусиль, бо була структурована в яскраву, захоплюючу, часто образну форму, з гумором, каламбурами, уривками з улюблених дитячих творів. Слухачі брали участь у процесі підготовки майбутніх передач: вигадували теми, назви, рубрики, тим самим слухання радіо набувало рис творчого процесу. З'явилася психологічна установка на звітність, що гарантувало успіх творчого та комунікативного акту. Це враховувалося при підготовці дитячих радіопередач, більша частина з них закінчувалася домашніми завданнями, які стимулювали самостійний пошук слухачів у різних галузях науки. Так, «Путешествие по любимой родине» передбачала географічний диктант. За завданням клубу «КОАПП» школярі конструювали машини, у передачі «Семинар нерешённых проблем» Доктор Сігма давав аудиторії в ігровій формі складні математичні задачі, що істотно збільшувало перцептивні можливості аудиторії, позиціонувало соціально орієнтований журналістський продукт.

Разом із ігровими формами активно використовувалися вікторини, конкурси, прес-конференції. Слухачам пропонувалося надсилати пам'ятні подарунки зарубіжним гостям, малювати листівки, писати оповідання про людину, яка допомогла обрати професію, визначити життєвий шлях; оголошувалися конкурси та проводилися заочні прес-конференції, наприклад, про можливості існування життя за межами планети. Все це впливало на формування у дітей картини світу, розвивало пізнавальні та розумові функції психіки. Орієнтація на розважальну функцію на новому етапі розвитку дитячого радіомовлення стала характерною межею комунікаційного процесу в ЗМК лише в 1990-ті рр.

Крім тижневика «Говорить і показує Україна», в УРСР не було жодного українськомовного спеціалізованого радіожурналу, у СРСР їх видавали у великій кількості, серед яких найпопулярнішими були «Радио», «Радиослушатель». Наприклад, у журналі

«Радиослушатель» широко обговорювалися питання роботи дитячого радіо; проводилися соціологічні дослідження дитячої аудиторії, публікувалися відгуки, огляди, рецензії, присвячені аналізу конкретних передач, рубрик, жанрів. Так, А. Меншикова («Радио – детям», 1966) вперше дослідила змістовно-тематичний потенціал радіо як технічного засобу навчання, освіти для школярів: «Радіомовлення для школярів тісно пов'язано з програмами шкільного навчання і виховання, але це не означає, що передачі повторюють навчальні програми. Радіо вбачає своє завдання в тому, щоб, спираючись на знання, отримані дітьми в школі, розширювати і поглиблювати ці знання, розвивати допитливість юних слухачів» [6, с. 3].

Спираючись на досвід радіомовлення, А. Меншикова сформулювала основні вимоги до якості дитячих радіопрограм, які можна застосувати і до дитячої тележурналістики: по-перше, програми мають бути захоплюючими, але разом із тим навчально-пізнавальними; по-друге, звернення до юних слухачів мають бути серйозними, сповненими поваги, доброзичливості, тепла. Велике значення має зворотний зв'язок у програмі – телефонні дзвінки, листи до редакції, створення програми за присутністю в ній слухача-співрозмовника, опонента.

У розвідці «З мікрофоном у світі прекрасного» (1967 р.) Б. Вовк на фактичному матеріалі розкрив значення літературних, музичних і суспільно-політичних радіопередач для розвитку естетичних смаків дітей.

Отже, уже у перші роки існування радіо (20-ті рр. ХХ ст.) визначилися три напрями у дитячому радіомовленні:

- інформаційно-виховні програми про життя піонерів і школярів;
- просвітницькі програми;
- радіотеатр, в основі якого були інсценування літературних творів, а також вистав, написаних спеціально для радіо.

Одна з найпопулярніших форм радіокомунікації для дітей – казки. З 30-х рр. минулого століття казка як форма ознайомлення юної аудиторії з фольклором культивувалася не тільки з погляду розвитку когнітивних функцій інтелекту, але й допомагала дошкільникам і молодшим школярам розвивати фантазію, адже казка – доступний і улюблений дитячою аудиторією дискурс. Казки приносять у дитяче життя мудрість, ознайомлюють дитину з природою, самотністю звичаїв різних країн.

З 1968 р. і до цього часу щодня о 20:50 на хвилях УР-1 звучить традиційне: «Добрий вечір Вам, малята, любі хлопчики й дівчата!». Це «Вечірня колісанка», яку веде Дідусь Стас, народний артист України Станіслав Іванович Станкевич.

Радіопередачі «Казка за казкою», вистава «Пригоди Буратіно», «Вечірні казки», «Веселий поїзд» містили в собі ігрові елементи. Казкова форма радіодискурсу мала

специфічне завдання – через формування слухових образів до участі реципієнта у рольовій грі, а звідти – до дорослого життя, до формування у дитини картини зовнішнього світу.

Автори передач, психологи цілеспрямовано й точно відбирали потрібну тему, прагнули, щоб казка не була забавкою, а несла в собі думку, культивувала розумові здібності індивіда, розширювала світогляд дитини, готувала до життя в соціалістичному суспільстві. У ролі казкарів виступали знамениті актори, письменники. На всесоюзному радіо культивувалися чарівні казки, кумулятивні, солдатські. Вони суперечили принципу природовідповідності у вихованні української дитини: були російськомовними, прищеплювали чужу ментальність, навіювали чужі цінності, оспівували чужих героїв. Одночасно юний слухач відривався від рідного ментального поля, втрачав зв'язок із українським фольклором, побутом, мовою, звичаями. Українська дитина починала думати російською мовою, сповідувати цінності, нав'язані комуністичною ідеологією.

На межі 50–60-х рр. ХХ ст. радіо з колективного ЗМК перетворюється на індивідуально-родинне. При цьому рубрики дитячих радіопередач практично збігаються за змістом із рубриками дитячих журналів. Принциповим є спосіб подачі матеріалу – через людей, налаштованих на спілкування. Радіо дає змогу дітям, не боячись контактного дискомфорту, пустити у свій світ невідомих людей (комунікаторів, літературних героїв).

Дитяче радіо радянського періоду стало засобом інтеграції дитини у дорослий світ. Діалог комунікатора та реципієнта ґрунтувався на вільному спілкуванні та використовувався як найдієвіший засіб контакту з аудиторією. У дитячому радіомовленні яскраво виявляється діалогічність радіодискурсів. Це пряме та непряме звернення до аудиторії з використанням мовних зворотів, риторичних запитань, інтонації, наближеного до розмовного «неправильного» порядку слів, природне використання пауз, що виникають у мові комунікатора, коли він задумується, ніби підшукуючи потрібне слово. Радіомовлення для дітей максимально використовувало ці прийоми та форми. Перелічені прийоми ефективні при наявності діалогічності способу мислення комунікатора.

Названі види та форми спілкування, а також радіотеатр, радіобібліотека, радіовечори для випускників шкіл, музичне радіомовлення для дітей мали високий інформаційно-емоційний потенціал, тому активно застосовувалися в радіокомунікації для дітей, що сприяло розвитку індивідуально-особистісних рис, допомагало школі та педагогам успішно реалізовувати навчальний процес, доповнювати його, збагачувати новими знаннями та методикою, а різноманітність змістовно-тематичного потенціалу радіо допомагала шкільним педагогам у виконанні дидактичних завдань.

Список використаних джерел

1. Державний архів Львівської області. ф. Р–1357, оп. 1, спр. 801, арк. 2, 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archive.lviv.ua/typo3/index.php>
2. Задачи, система и методы внешкольной киноработы с детьми в 1933/34 учебном году. – Л. : Лен. гор. отдел народ. образования, 1933. – 31 с.
3. Майчик Т. Хорові твори. Передмова. / Т. Майчик, І. Майчик. – Львів : Каменяр, 1997. – 168 с.
4. Мащенко І. Енциклопедія електронних мас-медіа : у 2 т. / І. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – Т. 1: Всесвітній відеоаудіолітопис: дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії. – 384 с.
5. Мащенко І. Телевізійні аномалії: Мас-медійні історії в деталях / І. Мащенко. – К. : Телерадіокур'єр, 2005. – 216 с.
6. Меньшикова А. Радио – детям / А. Меньшикова. – М. : Комитет по радиовещанию и телевидению, 1966. – 99 с.
7. Самарцев О. Р. Телевидение в системе образования : дис. на соискание ученой степени канд. фил. наук : 10.01.10 / О. Р. Самарцев. – М. : РГБ, 2005.
8. Хоменко І. Оригінальна радіоп'єса : навчальний посібник / І. Хоменко ; [за ред. В. Миронченка]. – К. : Вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2002. – 320 с.